

Een economie met veel gezichten?

Naar een economie met een ander gezicht

1. De vele gezichten van onze economie

Wanneer we na lectuur van Sedlaceks boek over *De economie van goed en kwaad*, onze samenleving wat van dichterbij bekijken, wordt het duidelijk dat we meer en meer botsen op talloze negatieve effecten van onze economie. Onze economie blijkt een fundamentele kloof te creëren tussen de mens en de leefwereld waar die mens aan toe is. Laat ons even een röntgenfoto nemen van die economie, om na te gaan op welk skelet onze economie steunt. En hoe het gesteld is met het hart van de economie.

1.1. *Economie als blokkendoos*

Sta me toe te beginnen met het meest technische stukje van mijn toespraak. Het eerste uitgangspunt van onze economie is wat je een soort “blokkendoos”-vooronderstelling zou kunnen noemen. Het gaat om het als gegeven veronderstellen van een reeks belangrijke concepten, waarmee de economie dan -zoals bij een blokkendoos- allerlei modellen en constructies uitwerkt. Zo neemt de economie zomaar als gegeven aan dat onze menselijke behoeften per se eindeloos zouden zijn. Ook de toestand van de natuur wordt in een economisch model als gegeven beschouwd, net zoals bijvoorbeeld de kwaliteit van de arbeid van een bepaald land, de stand van de technologie (al dan niet stresserende machines bijvoorbeeld) en tenslotte de hoeveelheid kapitaal waarover men beschikt. Vanaf de eerste les economie krijgt de jonge econoom als het ware deze blokken in een blokkendoos ter beschikking en wordt hij gerustgesteld dat de ethische kant van de zaak in de cursus ethiek of godsdienst thuishoort. Onze behoeften wat milderen bijvoorbeeld, rekening houden met de natuur, kinderarbeid in vraag stellen enz.

Het is opmerkelijk dat iemand als Sedlacek eigenlijk begonnen is met het plaatsen van grote vraagtekens tegenover de gevolgen van precies deze blokkendoosvooronderstelling, meer bepaald ten aanzien van het milieu. De Club van Rome op wereldniveau, publicaties als ‘Small is beautiful’ van Schumacher evenals de Anders Gaan Leven beweging bij ons, wezen echter reeds decennia geleden al op het gevaar dat we onze eigen wereld waarop we als mens terecht gekomen zijn – onze eerste wereld dus- dreigen om zeep te helpen: meteen de eerste grote kritiek van Sedlacek.

1.2. *Het individu voorop*

Een tweede fundamentele uitgangspunt in economie houdt in dat de klant koning is. Het individu bepaalt als koning of bij een aankoop al dan niet een gedeelte van zijn of haar eindeloze behoeften bevredigd zijn: of hij of zij tevreden is dus. De vraag of een initiatief nu al dan niet nut oplevert voor de gemeenschap, wordt op die manier al te vlug verwaarloosd. De huidige economie doet ons hierdoor meer en meer de zin verliezen van het samen zijn met de andere, het samen werken en het samen leven. De logica van de economische concurrentie werd verheven tot de obligate logica van de gehele maatschappij.

Na de zojuist vermelde kloof met de natuur, de aarde (onze eerste wereld) wijst op deze manier Sedlacek op de kloof met onze tweede wereld. Met deze wereld van de andere worden we geconfronteerd vanaf het moment dat we het licht zagen op deze aarde: mijn moeder, mijn vader en later mijn partner en eigen kind, mijn collega, klant, patiënt, de arme, de vreemde, de gehandicapte mens enz.

1.3. *Schaarste*

De confrontatie met schaarse middelen als derde vooronderstelling is de tegenpool van de daarnet in economie vooropgestelde (zogenaamd eindeloze) behoeften van de mens. De vooronderstelling van de oneindige menselijke behoeften heeft duidelijk te maken met het niet willen erkennen van de zinvolle mogelijkheid om behoeften te beperken i.p.v. ze altijd maar te laten toenemen. Een en ander heeft te

maken met het in onze samenleving systematisch cultiveren van hebzucht en afgunst waardoor, zoals Sedlacek aangeeft, o.m. de kloof t.o.v. de derde wereld steeds groter wordt. Het bekende gezegde van M. Ghandhi spreekt in die zin voor zichzelf, nl. dat het meer dan waarschijnlijk is dat de aarde genoeg oplevert om ieders behoeften te bevredigen, maar niet ieders hebzucht. Deze profetische uitspraak wordt volop wetenschappelijk bewezen: technisch gezien is het hongerprobleem op wereldniveau vlot oplosbaar. Alleen ontbreekt de politiek-economische keuze en wil. Hetzelfde geldt – zoals we vorige week hoorden – voor het in concessie geven van tegen de 70% van het land in Peru aan een handvol mijnbouwbedrijven. Dit om grondstoffen te ontginnen met het perspectief op het botvieren van hun hebzucht, zeg maar. En dit terwijl Peruaanse boeren zoals Marco het liefst op hun land willen blijven wonen, werken en leven om gewoon de dagdagelijkse materiële en immateriële behoeften te bevredigen.

1.4. *De doel-middel verhouding*

Het systematisch opsplitsen in doeleinden en middelen is een volgend uitgangspunt in onze al te wereldvreemd geworden economie. Met deze vooronderstelling stelt men veelal de middelen boven de doeleinden. Men laat daarenboven weinig speelruimte over voor een zienswijze waarbij wat in het ene geval als middel gekozen wordt (arbeid of machines bijvoorbeeld), in het andere geval ook als doel op zich zou kunnen beschouwd worden. Zinnige, kwalitatiefrijke arbeid bijvoorbeeld zou als doelstelling op zich naar voren geschoven kunnen worden. De economische logica om arbeid zoveel mogelijk te elimineren ten voordele van (goedkopere) machines zoals robots, slaat echter op het nu éénmaal bestempelen van arbeid als middel in functie van de productie en niet als doel op zich. Hetzelfde geldt trouwens ook voor machines. Ook deze worden zelden als doel op zich bekeken, in de zin van mens- en milieuvriendelijke machines. Als ze maar zo goedkoop mogelijk zijn.

Vanuit deze vierde vooronderstelling is tevens de door Sedlacek aangeraakte kloof met de vierde wereld te verklaren. De vervanging van eenvoudige arbeid door geavanceerde technologie leidt er namelijk toe dat steeds grotere segmenten van onze beroepsbevolking werkloos worden en blijven. Hierdoor wordt uiteindelijk de groep van de vierde wereld-mensen steeds groter: de blijvende armen van bij ons, van generatie op generatie.

1.5. *Nuttigheid voorop*

Nuttigheid boven alles, is de vijfde vooronderstelling. In de economie houdt men zich niet bezig met de vraag waarom bepaalde producten of diensten al dan niet nagestreefd worden. Voor het kwalitatieve onderscheid tussen zinvolle en zinloze producten of diensten, hoeft de econoom geen oog te hebben. Enkel het kwantitatieve effect van de keuze is uiteindelijk van belang in de economie. Namelijk, leidt het verhandelen van dit goed of die dienst al dan niet tot nuttigheid of winst. Een gevolg van dit zo centraal stellen van de nutsmaximalisatie is het feit dat men in de economie eerder op korte termijn redeneert dan op lange termijn. Keynes drukte het als volgt uit: "In the long run, we're all dead". Deze nuttigheidsvooronderstelling drukt zich misschien wel het sterkst uit in de financiële wereld waar men van 1€ zo snel mogelijk 2€ wil maken.

Hier ontstaat dan ook de door Sedlacek aangeklaagde kloof tussen de reële wereld en de financiële wereld, met –zoals bij het milieu de klimaatverandering- hier nu de altijd mogelijke dreiging van een beurscrash.

1.6. *Prijzen*

Tenslotte blijkt men in de geschetste economie nood te hebben aan een systeem van prijzen om de respectievelijke voorkeuren van mensen met elkaar in betrekking te brengen om tot een deal te komen.

Hierdoor worden de vraag en het aanbod op de markt mogelijk. De economie steunt aldus op het samengaan van markt en eigenbelang. Zo kan je in de lijn van Sedlacek het marktmechanisme bestempelen als het in officieel aanvaarde structuren gieten van individualisme en onverantwoordelijkheid. Zowel koper als verkoper zijn namelijk zo goed als voor niets verantwoordelijk dan voor zichzelf. Een rijk verkoper zou "oneconomisch" handelen indien hij tegen lagere prijzen zou verkopen wanneer hij met minder financieel krachtige personen te doen zou hebben. Alleen tijdens de romantische Kerstperiode heb je hier uitzonderingen op –zakenmensen die al eens een geste doen. Een rijk koper zal niet meer betalen omdat hij met een relatief arme leverancier te doen heeft. De uitzondering van mensen die in een wereldwinkel, Bioplanet of Delhaize bewust hun Max Havelaarkoffie –koffie of - bananen kopen, bevestigt hier opnieuw de regel. Wanneer geïmporteerde goederen goedkoper zijn, zal een koper normaal gezien geen voorkeur geven aan producten uit het eigen land. Denk aan het succes van ketens als Kruidvat, Lidl en Aldi. Alles is in prijzen uit te drukken en dus te koop. Terecht merkt Sedlacek op dat men hierdoor meer en meer vervreemd geraakt van die dingen in het leven die geen prijs kunnen hebben, willen ze nog authentiek zijn: een natuurervaring, de zorg voor ouden van dagen, iemand met een handicap, waarachtige liefde tussen mensen, het mysterieuze en transcendente in de wereld, het Goddelijke.

De aldus geschapen kloof met onze zingevingswereld wordt des te manifest. Die zingevingswereld noemde Luc Versteyleen toen hij hier eens onder ons was –naast de 5 reeds vermelde werelden- onze nulste wereld. Een zogezegd nulste wereld omdat onze maatschappij van mening is ze te mogen overboord gooien. Het is deze nulste wereld die we proberen op te vullen door de kick-wereld van “VTvier” of vijf er maar op los: alcohol, drugs en van tedere liefde ontdane seks. We hebben ze inderdaad niet meer alle vijf. Niet voor niets heeft het boek van Sedlacek als eerste ondertitel: *De zoektocht naar economische zingeving*. De tweede ondertitel van zijn boek *Van Gilgamesj tot Wall Street* verdraaien wij nu even: van de Wall Street economie waarvan we zojuist een röntgenfoto namen, naar de Rijke Jongeling van het evangelie.

2. Naar een economie met een ander gezicht: van Wall Street naar de Rijke Jongeling

Bij het beluisteren van het evangelie daarnet heb je misschien ook geprobeerd even in de huid te kruipen van die Rijke Jongeling. Ook voor ons allen is een kwaliteitsvol leven inderdaad een brandende kwestie. Die rijke jonge man heeft misschien ook wel iets van Sedlacek, die ter goeder trouw aanvoelt dat de kloof tussen rijk en arm met de economische globalisering te groot dreigt te worden. Hij heeft door dat die ongewone rabbi, Jezus, weet waar het uiteindelijk op aankomt. Een beetje zoals in die altijd dezelfde eerste zinnen van de Ignatiaanse vastenretraite die ik elke dag met mijn e-mails binnenkrijg sinds Aswoensdag: Gods liefde is niet gericht op zichzelf. Ze stroomt uit naar ons mensen. Hij is een God van mensen. Met een hart voor mensen. Hij is in liefde met ons verbonden. De rijke jongeling neem de tijd om het stil te maken in zijn hart. Hij wordt zich bewust van God die zijn liefdevolle blik op hem gericht heeft. Hij gaat bij zichzelf na wat hij verlangt van deze ontmoeting met Jezus en gaat naar hem toe. Hij vraagt wat we moeten doen om eeuwig leven te verwerven. Jezus verwijst dan (Mc.10, 18-19) naar een zestal geboden: “gij zult niet doden, gij zult geen echtbreuk plegen, ge zult niet stelen, gij zult niet vals getuigen, gij zult niemand tekort doen, eer uw vader en uw moeder”.

De vraag die ik me stel is, op welke manier de spirituele invalshoek van de Rijke Jongeling onze (hermeneutische) economische ethische analyse van daarnet, kan bevestigen en bevruchten. We stelden met Sedlacek zes belangrijke economische basisvooronderstellingen in vraag. Op welke manier is het nu mogelijk om niet alleen ethisch maar ook spiritueel geïnspireerd, tot correcties te komen van die eenzijdige vermarkting van onze samenleving?

2.1. Men kan inderdaad niet langer nog belangrijke zaken als de natuur, de arbeid, de eindeloze behoeften en de technologie als zo maar te manipuleren gegevens beschouwen. Sterker nog: men ontdekt dat hierin precies de belangrijkste elementen zitten die te maken hebben met de overdreven economisering van de maatschappij. Sedlacek pleit er voor de in het begin besproken blokkendoos- of datakrans tot een *'verantwoordelijkheidskrans'* om te vormen: een reeks van gegevens die men niet meer zomaar als *'quantité négligeable'* beschouwt. Zowel ten aanzien van ondermeer de natuur, de arbeid en de zogenaamd eindeloze behoeften als ten aanzien van de technologie kan men zijn verantwoordelijkheid niet langer ontlopen. De zes besproken werelden roepen ons op een antwoord te formuleren en hard te maken ten aanzien van de telkens aangegeven kloof. Verantwoordelijkheid dringt zich op. Alleen al voor onze milieu-wereld is het ontstaan van een verantwoordelijkheidskrans een ware zegen.

Het eerste gebod waarover Jezus het heeft -bij zijn Rijke Jongeling die we toch allemaal zijn- *'gij zult niet doden'*, kan hier opgevat worden als: *'gij zult (de natuur, de schepping die u geschonken werd) niet doden.'*

2.2. Een gevolg van de verantwoordelijkheidskrans waarvoor men nu eindelijk in economische milieus oog begint te hebben, is het feit dat de nadruk meer kan komen te liggen op de *intermenselijke wereld* dan al te zeer het individualisme te beklemtonen. Bij het streven naar nuttigheid stond het individu al te zeer centraal. De bevrediging van hogere behoeften aan achting en zelfontplooiing daarentegen hangt primair af van de kwaliteit van de betrokken intermenselijke relaties. Slechts door een kwalitatief rijke persoonlijke relatie met de andere komt men de dieper liggende menselijke noden tegemoet. Waar bij nutsmaximalisatie vooral concurrentie optreedt, is bij de bevrediging van hogere behoeften eerder coöperatie en solidariteit vereist. Zo gaat men de kloof met de tweede wereld te lijf.

Met de rijke jongeling van daarnet horen we inderdaad dat we beter niemand onrecht aandoen: *'gij zult niemand tekort doen'*

2.3. De keuze voor een verantwoordelijke houding in economie, stelt vervolgens de oneindigheid van de menselijke behoeften in vraag.

Alleen reeds ter wille van een ander element van de vermelde verantwoordelijkheidskrans –de natuur namelijk- is het zinvol een beperking en eindigheid van de menselijke behoeften aan te bevelen. Wat uiteraard niet los te koppelen is van een ander ethisch of spiritueel fundament. Aldus gaat men spreken van *een economie van het genoeg, in plaats van een economie van het ongenoeg.*

Dit heeft onder meer tot gevolg dat een fenomeen als reclame in een kritisch daglicht wordt gesteld. Tevens wordt het mogelijk dat een machtheffing als dat van de welvaarts-kloof tussen de eerste en de derde wereld anders gezien wordt. Eerder vanuit een billijker verdeling op basis van een bereikt punt van genoeg voor het westen, dan vanuit een steeds verder te bevredigen gemiddelde westerling. De kloof met de derde wereld komt ook met Sedlacek in een ander perspectief te staan.

In onze evangelieperikopen worden we hier op een pakkende wijze geconfronteerd met het gebod *'ge zult geen echtbreuk plegen'*. We kunnen dan maar beter ook geen *'maatschappelijke echtbreuk'* plegen door ons voortdurend te laten domineren door onze eindeloze behoeften. Je kan consumeren, maar ook consuminderen.

2.4. De vermelde scheiding die in de economie gemaakt wordt tussen de middelen en de te realiseren doeleinden, relativeren we met Sedlacek. Precies gezien deze scheiding opnieuw afbreuk doet aan de te respecteren verantwoordelijkheidskrans. Verantwoordelijkheid voorop plaatsen, is zoals aangegeven niet

te verzoenen met het los van elkaar zien van middelen en doeleinden. Integendeel, *middelen en doeleinden* dienen dan voortdurend *ten opzichte van elkaar afgewogen* te worden. Alleen al voor onze vierde wereld zien we aldus een bijzonder hoopvolle kentering. Arbeid bijvoorbeeld niet als te mijden kost maar als doel. Denk aan het netwerk van de sociale economie.

De passage van de rijke jongeling reikt ons bij deze afweging opnieuw een zinvolle parameter aan: 'gij zult niet stelen': geen middelen 'stelen' (denk aan oneerlijke financiële producten, slechte arbeidsomstandigheden van vrouwen in China of kinderarbeid) om per se onze eigen doelstellingen kost wat kost te bereiken.

2.5. Een voorlaatste uitloper van deze evaluatie is het feit dat men de zinvolheid in vraag stelt van het economische rationaliteitsprincipe volgens hetwelk het economisch subject deze economische beslissingen neemt die tot nutsmaximalisatie leiden. In het licht van de verantwoordelijkheidskrans gaat men ondermeer in termen van de bekende behoeftenpiramide van A. Maslow, eerder de nadruk leggen op de *'diepere' behoeften of noden* van de mens.

Zoals de rijke jongeling te horen krijgt: 'gij zult niet vals getuigen', worden ook wij opgeroepen niet vals te getuigen over de menselijke behoeftestructuur. Een mens leeft niet van nut alleen.

2.6. Tenslotte neemt Sedlacek een afwijkend standpunt in ten aanzien van de prijsvooronderstelling van de vigerende economie. Het is niet omdat een produkt of dienst niet onmiddellijk nut verschaft dat het daarom geen waarde zou hebben of per se toch via een of andere afwegingsmethode een prijs zou moeten krijgen. Door *slechts gedeeltelijke prijsuitdrukbaarheid* voorop te stellen, vermijdt men niet vergelijkbare waarden toch tot de gemeenschappelijke noemer 'prijs' te herleiden. Men gaat het dagdagelijkse werk van de huismoeder/vader of mantelzorger bijvoorbeeld veel meer respecteren. Het zelfde geldt voor het respect ten aanzien van ouderen van dagen, ten aanzien van natuurreservaten of tegenover het menselijk leven.

De evangelieperikoop plaatst ons voor het gebod: 'eer uw vader en uw moeder': respect- eer het dagdagelijkse werk van de huismoeder/vader, respect- eer de natuur, respecteer het menselijk leven, respecteer de menselijke liefde. Plak er niet onmiddellijk zomaar prijzen op door met bejaardeninstellingen af te komen, met een mogelijk monetair loon voor thuiswerkende huismoeders of huisvaders, met kosten-batenanalyses bij het neerpoten van verkavelingen in de natuur enz. Misschien gaat pas op deze manier de deur weer open voor mensen die speuren naar de ware zin van hun leven. Een zingevingswereld wordt mogelijk die ophoudt van het spirituele –zeg maar van het transcendente of God- een soort taboe te maken. Bij alles wat gebeurt, schrikwekkend, menonwaardig, gaan we zoals de Rijke Jongeling en Sedlacek weer ons hart en ons verstand openen voor wat óók gebeurt: gerechtigheid die volbracht wordt, mensen die zich inzetten ten einde toe.

Dat onze ogen de komende zondagen steeds meer opengaan bij de toespraken die het hier verder zullen over hebben. Dat wij ons niet laten intimideren door wie de macht hebben, nu nog wel, maar ooit niet meer. Dat wij staande blijven in het woord dat niets onmogelijk is bij God. Ik zal er zijn, vertrouwt hij ons toe. Laten we misschien alvast open staan voor zijn warme en liefdevolle blik.

Hendrik Opdebeeck
De Lier, 1 maart 2015